

Шульгіна Валерія Дмитрівна
доктор мистецтвознавства, професор
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв;
shulgina_v@voliacable.com;
Антонова Катерина Антонівна
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
katrinvalentine@gmail.com

ДНІ І РОКИ ЖИТТЯ М. В. ЛИСЕНКА, ЗІБРАНІ В ОДНЕ ВИДАННЯ

Мета роботи. Дослідження присвячене аналізу видання «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. М. Скорульської та М.В. Чуєвої. У статті названо інші видання лисенкознавчої серії, а також висвітлено зміст окремих розділів останнього з них. Визначено використані у виданні джерела, проаналізовано їх достовірність, вплив на характер тексту та викладу матеріалу в книзі. Названо імена науковців, які надавали необхідні матеріали. Визначена читацька аудиторія, на яку розраховане видання; зазначено категорії осіб, описаних в іменному покажчику, а також низку подій і фактів, прокоментованих у примітках. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні таких наукових методів, як діалектичний, порівняльно-історичний та компаративний. Вказаний методологічний підхід дає змогу виявити передумови появи даного видання, розкрити його значення для мистецько-наукового середовища України та порівняти з попередніми виданнями, що стосуються вивчення життя і творчості композитора, а також піддати аналізу зміст самої книги. **Наукова новизна** полягає у розгляді видання, яке нещодавно побачило світ – «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. Скорульської та М. Чуєвої. **Висновки.** Видання «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. Скорульської та М. Чуєвої становить інтерес для дослідників різних напрямів науки, відкриває читачеві велику кількість раніше не введених у лисенкознавство документів, надає нові можливості для вивчення його особистості та діяльності.

Ключові слова: видання, лисенкознавство, літопис, М. В. Лисенко, «Микола Лисенко. Дні і роки», «Микола Лисенко. Повернення першоджерел», «Микола Лисенко у спогадах сучасників», Скорульська Р.М., Чуєва М.В.

Шульгіна Валерія Дмитрієвна, доктор искусствоведения, профессор Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств; Антонова Катерина Антоновна, аспирантка Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Дни и годы жизни Н. В. Лысенко, собранные в одно издание

Цель работы. Исследование посвящено рассмотрению и анализу издания «Микола Лисенко. Дні і роки» Р.Н. Скорульської и М.В. Чуевой. В статье названы другие издания лисенковедческой серии, а также освещено содержание отдельных разделов последнего из них. Определены использованные в издании источники, проанализированы их достоверность, влияние на характер текста и изложение материала в книге. Названы имена исследователей, которые предоставили необходимые материалы. Определена читательская аудитория, на которую рассчитано издание; обозначены категории лиц, описанные в именном указателе, а также ряд событий и фактов, прокомментированных в примечаниях. **Методология** исследования заключается в использовании таких научных методов, как диалектический, сравнительно-исторический и компаративный. Указанный методологический подход позволяет выявить предпосылки появления данного издания, раскрыть его значение для научно-искусствоведческой среды Украины и сравнить с предыдущими изданиями, которые касаются изучения жизни и творчества композитора, а также подвергнуть анализу содержание самой книги. **Научная новизна** работы заключается в рассмотрении издания, которое недавно вышло из печати – «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. Скорульської и М. Чуевой. **Выводы.** Издание «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. Скорульської и М. Чуевой представляет интерес для исследователей разных направлений науки, открывает читателю большое количество ранее не введенных в лисенкознание документов, предоставляет новые возможности для изучения его личности и деятельности.

Ключевые слова: издание, лисенкознание, летопись, Н.В. Лысенко, «Микола Лисенко. Дні і роки», «Микола Лисенко. Повернення першоджерел», «Микола Лисенко у спогадах сучасників», Р.Н. Скорульська, М.В. Чуєва.

Shulgina Valeria, Doctor of Art, professor of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts; Antonova Kateryna, graduate student of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Days and years of M.V. Lysenko's life collected in one book

The objective. The research is dedicated to the review and analysis of the publication "Mykola Lysenko. Days and years" by R.N. Skorulska and M.V. Chujeva. The article refers to other publications of Lysenko's knowledge and describes the content of individual sections of the latter. It has defined the sources, used in the publication, analyzed their reliability and impact on the character of the text and the presentation of the material in the book. The article names the researchers, who have provided the necessary materials, determines the primary readership of the edition and defines categories of persons, described in the name lists, as well as some events and facts, commented in the notes. The methodology of the study is the use of such scientific methods as dialectical, relatively-historical and comparative. Specified **methodological** approach allows to identify the prerequisites of appearance of such edition, to reveal its value to the scientific-research community of Ukraine and to compare it with the previous editions, relating to the study of the life and creation of the composer and also to analyze the content of the book. **The scientific novelty** of the work consists in the review of the book, which was recently published – "Mykola Lysenko. Days and years" by R. Skorulska and M. Chujeva. **Conclusions.** The publication "Mykola Lysenko. Days and years" by R. Skorulska and M. Chujeva is of interest for

researchers of different areas of science. It introduces a large number of documents, previously unknown in Lysenko's life study and provides new opportunities for the study of the personality and activity of the composer.

Keywords: edition, M. Lysenko's life study, annals, M.V. Lysenko, "Mykola Lysenko. Days and years", "Mykola Lysenko. Returning of primary sources", R.M. Skorulska, M.V. Chujeva.

Актуальність теми дослідження. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. позначився дедалі зростаючою увагою громадськості та дослідників найширшого профілю до життя, творчості і суспільної діяльності Миколи Лисенка. З 1992 р. до 2012 р. в Україні відбулося понад 40 науково-практичних та науково-теоретичних конференцій, на яких постать одного з найвидатніших діячів української культури кінця ХІХ – початку ХХ ст. висвітлювалася не лише з традиційно-музикознавчої точки зору, а й у широкому історичному, загально-культурологічному, літературознавчому, театрознавчому і навіть політичному аспектах. Окрім цього, творчий шлях та діяльність М. Лисенка науковці продовжують досліджувати у дисертаціях та статтях. Саме цим невичерпним інтересом до постаті композитора і було зумовлено включення у 2002 р. до Національної Програми соціально значущих видань (нині – Державна програма «Українська книга») лисенкознавчої серії видавництва «Музична Україна»: «Микола Лисенко у спогадах сучасників. Т.1» [5], «Дмитро Ревуцький. Микола Лисенко. Повернення першоджерел» [2], «Микола Лисенко. Листи» [4].

Продовжено серію видавництвом «Музична Україна» було лише через 10 років – наприкінці 2015 р. за Державною програмою «Українська книга» видано першу частину літопису «Микола Лисенко. Дні і роки» [6]. Її автори – Р. Скорульська та М. Чуєва – включили у видання як широко відому, так і досі не введenu в обіг інформацію про життя, творчість та громадську діяльність М. Лисенка, зібрану за 30 років науковцями музею Миколи Лисенка¹.

Науковою новизною статті є аналіз даного видання. На тему появи даної книги раніше було написано одну невелику за обсягом статтю в газеті «Слово Просвіти» [7] та рецензію в журналі «Студії мистецтвознавчі», автор М.Д. Копиця [3, 104-106].

Перша половина статті в газеті «Слово Просвіти» присвячена виданню, а друга – його презентації, яка відбулась в Музеї Миколи Лисенка наприкінці минулого року. Стаття має досить узагальнений характер і має на меті, в першу чергу, висвітлити презентацію книги як подію культурного життя Києва.

М. Копиця у рецензії на вищезгадане видання називає його «своєрідним Лисенківським словником» [3, 106], а також «реконструкцією об'єктивного багатопланового портрету Великого Українця з роздумами над творчими пошуками в інтер'єрі атмосфери своєї епохи через джерельний матеріал» [3, 105]. Авторка докладно розповідає про актуальність і значення літопису. Дана рецензія містить також аналіз книги по розділам.

Наша ж стаття більш глибоко знайомить читача з виданням, історією його створення та змістом. Мета дослідження. Зважаючи на практично повну відсутність аналітичних досліджень щодо видання «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. Скорульської та М. Чуєвої, вважаємо доцільною появу даної статті.

Виклад основного матеріалу. Робота над книгою почалася майже одразу по виході з друку попереднього видання лисенкознавчої серії – монументального фоліанту «Микола Лисенко. Листи». Зокрема, М. Чуєва провела велику роботу з вивчення фондів Газетного відділу НБУ ім. В. Вернадського. В результаті чого було виявлено близько 50 концертів М.В. Лисенка, про які раніше не згадували дослідники. Одночасно велася копітка робота над формуванням власне літопису і коментуванням зібраного фактажу.

Основний обсяг рукопису був готовий давно, але до 2015 р. видання не фінансувалося.

Перша спроба створення подібного літопису належить синові композитора – Остапові Миколайовичу Лисенку. У скороченому вигляді його «Хронограф жизни и деятельности Н.В. Лысенко» вміщено у виданні А. Гозенпуда «Н.В. Лысенко и русская музыкальная культура» [1].

Більш докладний варіант цієї праці О.М. Лисенка зберігся у вигляді 175 сторінок чернеткового машинопису, названого «Дні і роки Миколи Лисенка». Але ці матеріали – лише первісна спроба хронологічного впорядкування матеріалів з родинного архіву та підбір відомих фактів і документів, без жодних коментарів та посилань на джерела.

Натомість, літопис «Микола Лисенко. Дні і роки» є виданням, яке не лише подає факти біографії, діяльності та творчості композитора у хронологічній послідовності, але також є максимально об'єктивним джерелом, документально підтвердженим завдяки архівним, епістолярним, мемуарним та літературно-критичним матеріалам зі спадщини митця та людей з його оточення. Окрім цього, вищезгадана інформація у книзі співставляється з конкретними тогочасними подіями, що відбувалися у Києві зокрема, а також на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій загалом. До літопису введено фактаж, який є авторитетним і піддається датуванню. Широко використані також спогади сучасників М.В. Лисенка, але лише ті, які є достовірними, і підтвердження правдивості яких можна знайти, звертаючись до інших документів, що стосуються даної теми.

Авторам видання, при відтворенні хронології подій життя композитора від перших сторінок, через майже повну відсутність документальних джерел, довелося користуватись автобіографіями самого М.В. Лисенка та спогадами про нього (в першу чергу – М.П. Старицького та Олени Пчілки). Високий літературний рівень цих джерел обумовив своєрідний белетристичний характер тексту пропонованого літопису.

Безумовний літературний хист самого М. Лисенка, притаманні його епістолярній спадщині лаконічність і, водночас, яскравість відтворення ним фактів і характеристик, в свою чергу, обумовили широке

цитування його листів як не лише достовірного, а й найбільш виразного джерела інформації. Низку листів М. Лисенка подано повністю або з незначними скороченнями через їхню велику інформативність або віддзеркалений у них емоційний стан композитора, який хотілося донести до читача з максимальною точністю – у прямій мові.

Пропоноване видання включає також матеріали, люб'язно надані кандидатами мистецтвознавства Я. Горакком (Львів), В. Кузик (Київ) та старшим науковим співробітником Музею видатних діячів української культури К. Антоною.

Окрім подій, що безпосередньо стосуються життя і діяльності М. Лисенка, у літопис включено дати переїздів з Києва і до Києва ряду осіб з близького оточення композитора, а також дати їх смерті – з огляду на безумовний вплив цих подій на перебіг особистого життя М. Лисенка. З іншого боку, видання вперше без обмежень проливає світло на родинні стосунки митця. Зокрема, нововиявлені листи М.В. Лисенка до дочок Катерини Маслянікової, Мар'яни Лисенко та близьких друзів, яскраво змальовують складні умови, в яких опинився обтяжений роками, справами і малими дітьми композитор по смерті дружини О. Липської. З цих листів бачимо побутові та батьківські турботи, що впали на плечі М. Лисенка, його першу безпорадність і поступове вирівнювання родинної ситуації. Викликає здивування і захоплення вимогливість митця, з якою він ставився до виховання та освіти своїх дітей, наполегливість у їх залученні до широкого кола громадських справ.

Виняткову цінність літопису «Микола Лисенко. Дні і роки» становить довідковий апарат. З метою полегшення орієнтації не фахового читача у біографії митця перед основним розділом видання подано короткий узагальнюючий життєпис М. Лисенка (Біографічна довідка).

Детально розроблені Примітки та коментарі, серед іншого, включають в себе інформацію про згадані у листах населені пункти, громадські та культурологічні організації та установи, часописи, тексти ряду історичних документів, значна частина яких публікується вперше. Для зручнішого користування матеріалами примітки подаються після описання кожного року життя композитора.

Позиції Показчика імен, подані у форматі енциклопедичних довідок, несуть інформацію про людей, згаданих у листах М. Лисенка, документах, афішах мистецьких заходів, у яких він брав участь. Серед них – широке коло осіб, пов'язаних з Лисенком різною мірою близькості, родом діяльності та політичними поглядами: від членів Старої Громади до київських генерал-губернаторів і жандармів, від представників української наукової та мистецької еліти до чиновних посадовців російської адміністрації, від представників старих українських шляхетських родин до найближчих і маловідомих родичів та власників київських будинків, у яких квартирували композитор та його друзі.

Географічний показчик налічує 194 позиції, серед яких назви тогочасних населених пунктів Російської імперії та країн Європи, неофіційні назви окремих територій (регіонів) країн та стародавніх поселень, окремих географічних ділянок, назви островів, районів та околиць міст, поштових станцій, приватних маєтків, хуторів, курортів, лікарень, річкових портів, зоопарку, палаців, укріплень, річок та лиману.

У виданні також представлені унікальні світлини з архівів родин Лисенків, Косачів та Старицьких, які містяться в окремому фотододатку.

Десять років очікування включення книжки до програми «Українська книга» не минули дарма. Підготовці рукопису сприяла поява в останнє десятиліття великої кількості мемуарів, щоденників та спогадів осіб, що входили до Лисенкового кола спілкування, а також документальних та довідкових видань, у яких широко висвітлено епоху композитора. Орієнтуючись, в основному, на архівні джерела та вище згадану літературу, автори у підготовці довідкового розділу книжки широко використали сучасні Інтернет-ресурси.

Окремо варто згадати, що високого рівня комп'ютерну реставрацію фотографій, вміщених у виданні, здійснено директором Музею видатних діячів української культури Наталією Тереховою.

Ми не будемо зупинятися тут на помічених друкарських чи коректорських помилках, адже є більш важливе проблемне питання, оминати яке просто неможливо.

Вважаючи появу видання «Микола Лисенко. Дні і роки», а також попередніх книг («Микола Лисенко у спогадах сучасників» (Т.1), «Микола Лисенко. Повернення першоджерел», «Микола Лисенко. Листи») явищем унікальним за своїм культурологічним значенням, не можна погодитись із надзвичайно малим тиражем (1000 прим.), а також з дещо дивним способом розповсюдження цих і подібних видань, які виходять за Національної програми «Українська книга».

Але це питання, звичайно, адресовано не до видавництва «Музична Україна», яке зробило все можливе і неможливе, щоб згадані книги були надруковані на найвищому рівні.

Хотілося б побажати видавництву якнайскоріше поповнити лисенкознавчу серію виданнями II частини літопису життя і творчості митця («Микола Лисенко. 10 років до вічності»).

Очевидно, значний інтерес викликало б і видання II тому спогадів про Лисенка, яке не встиг здійснити Р.Я. Пилипчук, а також видання листів до М.В. Лисенка, яке суттєво доповнило б картину спілкування митця із сучасниками.

Наостанок вважаємо за необхідне підкреслити, що всі книги згаданої серії видані з широким використанням фондових матеріалів Музею Миколи Лисенка та інших відділів Музею видатних діячів української культури, наукових напрацювань його колективу і за безпосередньої участі його науковців. А поява цих видань спричинила підйом наукового лисенкознавства на новий – значно вищий щабель.

Видання «Микола Лисенко. Дні і роки» розраховане водночас на студентів, викладачів та науковців гуманітарної, музичної, театральної сфер, а також сфери історії мистецтв, мови та загальної історії України, окрім цього – на всіх тих, хто цікавиться національною культурою. Широка амплітуда вперше зазначених та давно відомих, але раніше документально не підтверджених фактів, описаних у книзі, відкриває нові можливості в обранні тем дослідження, присвячених діяльності та творчості М. Лисенка.

Висновки. Отже, видання «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. Скорульської та М. Чуєвої, яке описує майже кожен день з життя видатного українського композитора, становить інтерес для дослідників таких сфер науки, як: музикознавча, мистецтвознавча, культурологічна, театрознавча, мовознавча, історична та ін.; відкриває читачеві велику кількість раніше не введених у лисенкознавство архівних документів, надає нові можливості для вивчення його особистості та діяльності з нових кутів зору.

Примітки

¹ Меморіальний будинок-музей Миколи Лисенка було створено 1980 р. як відділ Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України. З 1987 р. – відділ вивчення і популяризації життя і творчості Миколи Лисенка.

Література

1. Гозенпуд А. Н. В. Лысенко и русская музыкальная культура /Гозенпуд А. – М.: Музгиз, 1954. – С. 137-153.
2. Дмитро Ревуцький. Микола Лисенко. Повернення першоджерел / упоряд. В.В. Кузик, за участю М. Чуєвої / Дмитро Ревуцький. – К.: Музична Україна, 2003. – 320 с.
3. Копиця М. Рецензія на книгу «Микола Лисенко. Дні і роки» Р. Скорульської та М. Чуєвої / Копиця М. // Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно. НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – Число 1 (53) – К., 2016. – 121 с.
4. Микола Лисенко. Листи / авт.-упоряд. Р.М. Скорульська. – К.: Музична Україна, 2004. – 680 с.
5. Микола Лисенко у спогадах сучасників. – У 2 т. / упоряд. Р.Я. Пилипчук / Т.1. – Київ: Музична Україна, 2003. – 344 с.
6. Скорульська Р. Микола Лисенко. Дні і роки / Скорульська Р., Чуєва М. – К.: Музична Україна, 2015. – 744 с.
7. Слово просвіти. – 2015. – № 52. – 31 грудня. – С. 15.

References

1. Gozenpud, A. (1954). N.V. Lysenko and Russian music culture. Moscow: Muzgiz [in Russian].
2. Kuzyk, V.V. (Eds.). (2003). Dmytro Revutskyi. Mykola Lysenko. Return of sources. Kyiv: Muzychna Ukraïna [in Ukrainian].
3. Kopytsya, M.D. (2016). Review of book "Mykola Lysenko. Days and years" by R. Skorulska and M. Chujeva. Kyiv: IMFE [in Ukrainian].
4. Skorulska, R.M. (Eds.). (2004). Mykola Lysenko. Letters. Kyiv: Muzychna Ukraïna [in Ukrainian].
5. Pylypchuk, R.J. (Eds.). (2003). Mykola Lysenko in memoirs of contemporaries. T.1. Kyiv: Muzychna Ukraïna [in Ukrainian].
6. Skorulska, R.M., Chujeva, M.V. (2015). Mykola Lysenko. Days and years. Kyiv: Muzychna Ukraïna [in Ukrainian].
7. Word of Prosvita. (2015). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.11.2016 р.